

ВІДГУК . .

**офіційного опонента, кандидата філософських наук,
старшого викладача кафедри філософії, історії та політології
Одеського національного економічного університету
на дисертацію Ткаченко Катерини Валеріївни
«Флуктуації особистості у сучасному суспільному бутті»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Проблема людини належить до найбільш складних у філософії. Починаючи з Платона, кожний мислитель намагався не лише подати своє розуміння людини, але й ствердити його в якості основного і визначального. І на дослідженні цього об'єкту не можна поставити крапку, адже, з одного боку, людина не може існувати ізольовано від суспільства, яке постійно набуває нових характеристик, а з іншого – з'являються ідеї, теорії та концепції, що пропонують альтернативні підходи до вирішення завдань в своїй предметній сфері. Останнім часом набуває поширення нова постнекласична наукова парадигма дослідження особистості, що надає нові можливості у вирішенні філософських завдань. Самоорганізація суспільних структур через флуктуації особистості можлива за умови визнання її особистісної активності як потужної сили предметно-практичної та пізнавально-духовної спрямованості. Відповідно, в якості наукової задачі дослідження Ткаченко К. В. визначає теоретичне осмислення концептуальних інтерпретацій флуктуацій особистості в сучасному суспільному бутті у дискурсі соціальної філософії.

В першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження трансформацій особистості у суспільному бутті» авторка здійснює огляд джерельної бази та методологічних підходів вивчення особистості у соціальних контекстах. Серед основних методологічних традицій дослідження особистості авторка виокремлює персоналізм, екзистенціалізм, феноменологічний та філософсько-антропологічний підходи. Синергетичну ж парадигму дослідження трансформацій особистості авторка визначає в якості основної, адже саме вона дає

можливість дослідити багатовимірність та нелінійність об'єкта в рамках соціально-гуманітарного контексту.

В історії філософії склалося чимало підходів до інтерпретації феномену особистості. Кожен з підходів репрезентує певну культурно-історичну ситуацію, в межах якої поняття «особистість» набуває своїх специфічних рис. Зважаючи на те, що особистість – це не сталий об'єкт, який можна було б однозначно описати «раз і назавжди», а складна динамічна система, що знаходиться в стані перманентного та нелінійного розвитку, описувати особистість слід як багатогранну та мінливу. Ці міркування і зумовили звернення дисертантки до синергетичної парадигми, адже по-перше, синергетика – доволі молодий науковий напрямок, що віддзеркалює об'єктивні тенденції розвитку як сучасної науки, так і сучасної цивілізації, по-друге, саме синергетика вказує на динамічний та варіативний характер людської особистості. Авторка робить висновок про те, що криза особистості має закономірний характер, і з точки зору синергетичної теорії – це біфуркаційна фаза в процесі особистісного становлення, де визначається подальший шлях розвитку. Для неї характерним є граничне вираження хаосу, «сум'яття духу», боротьба з самим собою. Тут знаходиться поворотна точка, і вибір подальшого шляху багато в чому залежить від ступеня розвиненості духовного потенціалу особистості. Конструктивний вихід із кризової ситуації збагачує духовний потенціал особистості, сприяє її розвитку та дає нові можливості для взаємодії з соціальною системою, вибудовування нових взаємин, соціальної творчості в різних її проявах. Опис процесу особистісного становлення в термінах синергетичної методології дозволив авторці доповнити філософське осмислення процесу особистісного становлення істотними параметрами, детермінантами та способами інтерпретації.

Доцільним є проведений дисертанткою детальний аналіз виявлення сутності постмодерних антиномій суспільного буття та визначення їх ролі для розвитку особистості в контексті проблематики ідентифікації особистості через

співіснування з Іншим у другому розділі «Зовнішні фактори флуктуацій особистості». Особливий інтерес, з нашої точки зору, викликає перший підрозділ цього розділу «Сучасні постмодерні антиномії суспільного буття та їх значення для розвитку особистості». Ідеологія і філософія постмодернізму є позицією толерантності у розумінні проголошення рівнозначності та рівноправності не тільки різних, але й несумісних способів, форм і стилів життя. Її кредо: живи сам і давай жити іншим. Для постмодернізму немає ніякої принципової різниці між цивілізацією та варварством, масовою культурою та високим мистецтвом, між реальністю та фантазією, він не бачить жодних переваг теоретичного, наукового пізнання над звичайним здоровим глуздом. Дисертантка робить висновок, що проблематика ідентифікації особистості в суспільному бутті через співіснування з Іншим виявляється в тому, що сенс існування людини полягає в існуванні Іншого, в його досягненні вже на стадії тілесного досвіду. Власне людський (культурний) світ виникає в той момент, коли утворюється система «Я-Інший», коли між свідомістю та тілом Я, свідомістю і тілом Іншого з'являється внутрішнє відношення, коли Інший виступає не як фрагмент світу, а як бачення світу і носій поведінки. Проблема ідентифікації розглядається в контексті феноменологічної філософії, як така, що є невід'ємною від проблеми Іншого, так як індивід завжди діє в горизонті інтерсуб'єктивної спадщини.

Продуктивним є проведений у підрозділі «Субкультури як спосіб соціалізації молоді у контексті розвитку сучасного українського суспільства» аналіз поняття та сутності субкультури в контексті соціальної філософії, де авторка виокремлює типологію субкультур, визначає характер впливу на соціалізацію молоді. Дисертантка робить висновок про те, що субкультура зазвичай виникає як негативна реакція на ту чи іншу пануючу в суспільстві культурну або соціальну структуру серед різних соціальних прошарків і вікових груп. Молодіжна субкультура є одним з багатьох видів субкультур; особливою частиною суспільної культури. Кожен представник субкультури приймає норми, цінності, картину

світу, стиль життя та інше за зразок свого існування. Ідентифіковано представників молодіжних субкультур за ознакою їх приналежності до конкретних співтовариств, охарактеризовано музичні течії і проаналізовано філософію відповідних субкультур в контексті розвитку сучасного українського суспільства (співтовариство «реггі» та субкультура растаманів (растафарі), хіп-хоп співтовариство, рок співтовариство, металісти, готи та емо, скінхеди, фріки, панки, хіпі, моббери, гопники, сатаністи та інші сектантські субкультури). Соціалізуюча функція музики полягає в задоволенні основних соціальних потреб, властивих сучасній молодій людині: спілкування з однолітками, пошук однодумців, самоідентифікація із собі подібними, пошук нових ідеалів і цінностей, компенсація соціальної невизначеності своєї позиції в суспільстві. Особливостями ресурсів музичної соціалізації є їх емоційна забарвленість, відчуття єднання в ході музичного взаємодії, які відповідають психологічним особливостям молодого віку і визначають ефективність використання музичних ресурсів у процесі соціалізації молоді.

В якості позитивного аспекту дисертації відзначимо розуміння авторкою явища маргінальності крізь призму творчого постмодерного дискурсу, який виявляється в його проекції на постаті митця, що є втіленням моделі людини; робиться спроба затвердити «принциповий маргіналізм», а тому навіть безумство починає усвідомлюватись як рушійна сила творчої активності, що рятує від тотальності «культурного несвідомого» як позиція вільної особистості, яка надає можливість встояти під тиском ідеологічних схем, що осмислюють світ. Ткаченко К. В. виокремлює типи маргінальної особистості, вивчає специфіку втілення образу маргінальної особистості в постмодерних творах сучасної української прози. Маргінальна особистість утілює в собі новий тип культурних взаємовідносин, що виникають на новому рівні цивілізації в результаті глобальних етносоціальних процесів.

Авторка приходить до висновку про те, що особистість у постмодерних творах – певною мірою маргінальна істота. Вона є продуктом кризи буття, яка позначається на екзистенційному рівні її внутрішнього світу, на її моральному здоров'ї. Вона неначе знаходиться на перехресті протилежних просторів, різних епох. Вона не знає куди їй іти, не має уявлення в що вірити, як продовжувати життєвий шлях і головне – не має мети. Типові герої постмодерних творів – люди з хворобливою психікою, емоційні, вразливі, які надзвичайно гостро реагують на усе, що відбувається довкола.

Вважаємо за необхідне зазначити, що дисертантка для аналізу обирає твори сучасної української прози. Так, у творах відомої письменниці Ірени Карпи маргінальні особистості є центральними персонажами художнього світу. Загалом, літературна традиція співвідноситься з авторами та критиками, які є представниками чоловічої статі. Яскравими прикладами може слугувати своєрідна гендерна маргінальність. Ірена Карпа у своїх творах провокує жінку йти проти системи. Жінка як представник маргінальних груп у культурі, неспроможна займати в них центральне місце. Авторка зображує жінок, які є потенційними маргіналами з позитивним значенням, які зорієнтовані на підвищення соціального статусу. Жінка в романах Ірени Карпи завжди індивідуальність: сильна духом і поглядами, бо тільки агресивна жінка, яка критично і жорстоко дивиться на світ, досягає успіху в економіці, політиці, бізнесі, творчості. Головні її риси – йти вабанк, тверезо дивиться на речі, повністю нехтувати традиційною для жінки покірливістю.

Проблематика маргінальності яскраво простежується також у творчості Л. Дереша, зокрема в його чоловічих образах. У контексті творів дисертантка розділяє героїв роману на індивідуальних маргіналів, тобто тих, хто характеризується неповним входженням до групи, яка не сприймає його повністю та перетворює на своєрідний «культурний гібрид» (людина, яка розділяє життя та традиції двох чи більше різних груп), та групових маргіналів, які виникають у

результаті змін соціальної структури суспільства, формування нових функціональних груп в економіці, політиці, витісняючи старі групи, що дестабілізують їхній соціальний стан.

Серед елементів наукової новизни дисертації, на наш погляд, слід виокремити те, що вперше в українській соціально-філософській думці концептуалізовано флуктуації особистості в сучасному суспільному бутті в умовах інформаційної цивілізації та розвитку українського суспільства. Зокрема, уточнено ідею щодо динамічної рівноваги, яка існує між особистістю та суспільством, та зазначено, що саме відхилення від цієї рівноваги служить основним джерелом активності системи «особистість»; зазначено, що криза особистості являє собою біфуркаційну фазу в процесі її еволюційного становлення. Доведено, що вихід з кризи може мати конструктивний характер за умови високого рівня духовного потенціалу людини, який не тільки збагачує людину, сприяє розвитку, але і дає нові можливості для взаємодії з соціальною системою, вибудовування нових взаємин, соціальної творчості в різних проявах; уточнено розуміння явища маргінальності крізь призму творчого постмодерного дискурсу, що виявляється в його проекції на постаті митця, який є втіленням моделі людини; робиться спроба затвердити «принциповий маргіналізм», а тому навіть безумство починає усвідомлюватись як руйнівна сила творчої активності, що рятує від тотальності «культурного несвідомого» як позиція вільної особистості, яка надає можливість встояти під тиском ідеологічних схем, що осмислюють світ.

Дістало подальшого розвитку розуміння флуктуаційної поведінки особистості: у випадку, коли особистість не змогла знайти своє місце в соціокультурному середовищі, вона шукає альтернативні варіанти, одним з яких можуть бути субкультури, що можуть тим чи іншим шляхом руйнувати культуру сучасного суспільства. Явище маргінальності авторка досліджує як форму девіантної поведінки, згідно з синергетичним підходом девіантність розглянута у

категоріях нестабільності, нерівноважності, флуктуацій, котрі характеризують різновекторність і відсутність жорсткої заданості поведінки систем.

Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю залучення основних положень та висновків дисертації в подальшу розробку актуальних соціокультурних, аксіологічних, освітніх проблем сучасної соціальної філософії. Тема дисертації відповідає формулі спеціальності «соціальна філософія та філософія історії» і даному напрямку досліджень. Тема дисертації входить у науковий тематичний план кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання».

Об'єкт і предмет дослідження позначені вірно. Мета дисертації чітко вказує на те, які результати повинні бути досягнуті. Задачі, поставлені автором, відповідають науковій задачі. Обґрунтованість і достовірність висновків та положень і рекомендацій дисертації підтверджуються тим, що всі матеріали, включені в текст, взаємозалежно підкоряються єдиній логіці дослідження, аргументовані і доведені. Структура дисертації чітка, теоретично і методично виправдана.

В дисертації піднято цілий ряд інших важливих проблем по темі дослідження, розглянуто досить багато дотичних питань стосовно проблеми «флуктуацій особистості». Разом з тим робота не позбавлена дискусійних положень, які вимагають уточнення і більш детальної конкретизації.

1. Слід зазначити подекуди нерівномірний розподіл обсягів підрозділів, так, зокрема, п. 2.1. «Сучасні постмодерні антиномії суспільного буття та їх значення для розвитку особистості» має лише 12 сторінок.
2. У підрозділі 3.1. «Субкультури як спосіб соціалізації молоді у контексті розвитку сучасного українського суспільства» виокремлено типи молодіжних субкультур за домінуючими цінностями та ознаками: містичні

або квазі-релігійні (растафарі, хіпі, сатаністи); музичні (рокери, металісти, репери); епатажні (панки, фріки); агресивно-кримінальні (скінхеди, гопники); ескапістські (готи, емо, хіпі). Але чітко не вказано, які ж саме цінності було покладено в основу їх розрізнення.

3. На наш погляд, непогано було б доповнити більш змістовно п. 3.2. «Комунікативна діяльність віртуальних спільнот» та п. 3.3. «Маргінальність як форма девіантної поведінки» сучасним українським контекстом.
4. Хотілося б почути більш детальне обґрунтування вибору творів сучасної української прози для виявлення специфіки втілення образу маргінальної особистості крізь призму творчого постмодерного дискурсу, так як чітко не зрозуміло, чому обрана творчість саме І. Карпи та Л. Дереша.
5. В дисертації зазначено, що деякі аспекти дослідження було оприлюднено під час консультування працівників в міжнародній компанії «British American Tobacco» та під час навчання в магістратурі за спеціальністю «International business» та написанні дипломної роботи на тему «Аналіз маркетингових стратегій іноземних тютюнових брендів» (Anhui university of finance and economics, China). Хотілося б почути, в якому саме ракурсі це було здійснено.
6. Дисертація значно виграла б, якщо б у підрозділі 3.3. «Маргінальність як форма девіантної поведінки» авторка навела яскраві приклади особливостей маргінальності в різних країнах, зокрема, наприклад, в тому ж Китаї, де вона вже тривалий час знаходиться. Хотілося б почути коментар з цього питання.

Разом з тим висловлені критичні зауваження стосовно дискусійності ряду положень не знімають теоретичної вагомості і новизни поданої на захист дисертаційної роботи Ткаченко К. В. Друковані праці авторки дисертації розкривають всі аспекти поставленої проблеми, виявляють її актуальність та

змістовну цілісність. Виконане на високому науковому, методологічному рівні, репрезентоване дисертаційне дослідження розкриває ряд вагомих теоретичних і світоглядних проблем, що, без сумніву, стане умовою подальшого творчого розвитку соціально-філософських дискурсів стосовно проблеми флуктуацій особистості в сучасному суспільстві. Без сумніву, творчий доробок дисертантки може бути реалізований в практичній, науковій та освітній діяльності, спрямованої на формування сучасних ціннісних орієнтацій у вітчизняній культурі філософського мислення. Аргументовані в дисертації теоретичні положення стануть вагомим доповненням в процесі викладання курсів соціальної філософії, економіки, культурології, філософської антропології, інших гуманітарних дисциплін.

Автореферат дисертації відповідає п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів».

Дисертація Ткаченко Катерини Валеріївни «Флуктуації особистості в сучасному суспільному бутті» відповідає Наказу МОН «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» № 40 від 12.01.2017р. та п. п. 9, 10, Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», тому її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,

кандидат філософських наук,

старший викладач кафедри філософії, історії та політології

Одеського національного економічного університету

Ю. С. Юшкевич

